

LOTIN TILIDA KASALLIK NOMLARINING SHAKLLANISHI

*Berkinov, Diyorbek Asliddin o'g'li, Begmamatov Nurmuhammad Sohob o'g'li,
Bozorov Sardor Zafar o'g'li, To'rayev Dilshodbek Jo'rabek o'g'li*

Samarqand davlat tibbiyot universiteti talabalari

Davurova Soxiba Usanboevna, Tillar kafedrasi stajyor-assistenti, SamDTU

Annotatsiya: Ushbu maqola lotin tilida kasallik nomlarining shakllanishi, tarixiy ildizlari, morfologik tuzilishi va zamonaviy tibbiyotdagi ahamiyatini ko'rib chiqadi. Unda lotin tilining tibbiy terminologiyadagi markaziy o'rni, uning yunon tili bilan o'zaro ta'siri hamda kasallik nomlarining etimologik manbalari va evolyutsiyasi tahlil qilinadi. Maqolada lotin va yunon tilining prefikslari, suffikslari va ildiz so'zlari orqali tibbiy atamalarning qanday yuzaga kelishi ko'rsatiladi. Shuningdek, qadimiy davrdan to zamonaviy standartizatsiyagacha bo'lgan tarixiy jarayonlar va bu tillarning tibbiyot sohasidagi doimiy dolzarbligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Lotin tili, tibbiy terminologiya, kasallik nomlari, etimologiya, morfologiya, yunon tili, standartizatsiya, tibbiyot tarixi.

FORMATION OF DISEASE NAMES IN THE LATIN LANGUAGE

*Berkinov Diyorbek Asliddin o'g'li, Begmamatov Nurmuhammad Sohob o'g'li, Bozorov
Sardor Zafar o'g'li, Turayev Dilshodbek Jurabek o'g'li
Students of Samarkand State Medical University*

*Scientific supervisor: Davurova Soxiba Usanboevna, trainee assistant of the
Department of Languages, Samarkand State Medical University*

Abstract

This article examines the formation of disease names in Latin, their historical roots, morphological structure, and significance in modern medicine. It analyzes the central role of Latin in medical terminology, its interaction with Greek, and the etymological sources and evolution of disease names. The article demonstrates how medical terms arise through Latin and Greek prefixes, suffixes, and root words. It also

highlights historical processes from antiquity to modern standardization and the enduring relevance of these languages in the field of medicine.

Keywords: Latin language, medical terminology, disease names, etymology, morphology, Greek language, standardization, history of medicine

ФОРМИРОВАНИЕ НАЗВАНИЙ ЗАБОЛЕВАНИЙ В ЛАТИНСКОМ ЯЗЫКЕ

*Беркинов Диёрбек Аслиддин угли, Бегмаматов Нурмухаммад Сохиб угли,
Бозоров Сардор Зафар угли, Тураев Дильшодбек Журабек угли
Студенты Самаркандский государственный медицинский университет*

*Научный руководитель: Давурова Сохиба Усанбоевна, стажёр-ассистент
кафедры языков, Самаркандский государственный медицинский университет*

Аннотация

Данная статья рассматривает формирование названий болезней на латыни, их исторические корни, морфологическую структуру и значение в современной медицине. В ней анализируется центральная роль латинского языка в медицинской терминологии, его взаимодействие с греческим языком, а также этимологические источники и эволюция названий болезней. В статье показано, как образуются медицинские термины посредством латинских и греческих префиксов, суффиксов и корневых слов. Также освещаются исторические процессы от античности до современной стандартизации и постоянная актуальность этих языков в области медицины.

Ключевые слова: Латинский язык, медицинская терминология, названия болезней, этимология, морфология, греческий язык, стандартизация, история медицины

Tibbiyot fanining tilini tushunish, uning murakkabliklarini anglash va ilmiy yutuqlarni o'zlashtirishda terminologiya fundamental ahamiyatga ega. Global

miqyosda tibbiy terminologiyaning aksariyat qismi, ayniqsa kasallik nomlari, lotin va yunon tillariga borib taqaladi. Bu tillar asrlar davomida tibbiyotning universal tiliga aylangan bo'lib, ular inson anatomiyasi, patologiyasi, diagnostika va davolash usullarining nozik jihatlarini aniq va ixcham ifodalash uchun mustahkam asos yaratgan. Lotin tilining tibbiyot terminologiyasidagi markaziy o'rni tasodifiy emas, balki qadimgi dunyo tibbiy bilimlari, Rim imperiyasining madaniy merosi va O'rta asrlar hamda Uyg'onish davrida ilmiy an'analarning uzluksiz rivojlanishi natijasidir. Ushbu maqola lotin tilida kasallik nomlarining shakllanish mexanizmlarini atroflicha o'rganishni, ularning etimologik manbalarini aniqlashni va tibbiy sohadagi doimiy ahamiyatini tahlil qilishni maqsad qiladi.

Tibbiyot terminologiyasining shakllanishiga oid adabiyotlar yunon va lotin tillarining bu sohadagi fundamental rolini doimiy ravishda ta'kidlaydi. G'arb tibbiyotining leksik bazasi asosan yunon va lotin tillariga asoslanadi, bu tillar birgalikda keng qamrovli lug'atni tashkil etadi. Yunon tili ko'pincha anatomik va patologik atamalarga ta'sir ko'rsatgan, masalan, "kardiologiya" va "nevrologiya" so'zlari buning yorqin misolidir. Lotin tili esa farmatsevtika va protsedura atamalarini, masalan, "resept" (prescription) va "operatsiya" kabi so'zlarni shakllantirishda ustunlikka ega bo'lgan. Ko'plab zamonaviy tibbiy so'zlar ikkala til elementlarini birlashtirgan gibriddir, masalan, "kardiovaskulyar". Bu lug'atning tarixiy rivojlanishi qadimgi yunon shifokorlaridan tortib, o'rta asrlardagi lotincha tarjimalar, Uyg'onish davridagi standartizatsiya hamda 18 va 19-asrlardagi tizimli tasniflarga cho'zilgan bo'lib, hozirgi kunda ham rivojlanishda davom etmoqda.

Tarixiy nuqtai nazardan, miloddan avvalgi 10 000 yillar atrofida ovchilik-terimchilik turmush tarzidan o'troq dehqonchilikka o'tish infeksiyon kasalliklarning tarqalishini kuchaytirgan. Bu kasalliklar tarixan keng ko'lamli vayronagarchilik va o'limga olib kelgan, hatto yirik urushlardagi qurbonlar sonidan ham oshib ketgan. Bu kasalliklar haqidagi dastlabki tushunchalar ko'pincha diniy e'tiqodlar va afsonalarga

asoslangan bo'lib, sporaditsiy kasalliklarni epidemiyaga sabab bo'ladigan infeksiyalardan farqlashdan boshlangan. Ushbu kasalliklar va mikroorganizmlarni nomlash an'analari ham xuddi shunday, "influenza" (gripp) so'zining "yulduzlar ta'siri"ni aks ettirishidan, "tuberculosis" (sil) so'zining "tuberculum" (kichik shishlar) dan olingan yanada ilmiy hosilalargacha rivojlangan. Mikroblar nomenklaturasi uchun beshta kategoriya aniqlangan: fenotipik xususiyatlar, kasallik nomi, eponim, ajratib olingan tana qismi va toponim. Maxsus misollar orasida o'rta asr italyancha "mal aria" (yomon havo) so'zidan kelib chiqqan "malariya" (botqoqlarga ishora) va dastlab teridagi lezyonlar tufayli "Qora o'lim" deb atalgan va lotincha "Plaga" (zarba yoki jarohat) so'zidan kelib chiqqan "vabo" (plague) mavjud bo'lib, uning tez tarqalishini anglatadi.

Tibbiy atamalarni tushunish ularning qurilish bloklarini: prefikslar, suffikslar va ildiz so'zlarni tan olishga tayanadi. Prefikslar so'zning boshiga birikib, odatda joylashuv, yo'nalish yoki miqdorni (masalan, "uni-" bir degani, "ab-" uzoqlashish degani, "hyper-" haddan tashqari degani) anglatadi. Suffikslar so'zning oxirida joylashib, odatda holat, tuzilish yoki protsedurani (masalan, "-ium" tuzilish uchun, "-algia" og'riq uchun, "-ectomy" jarrohlik yo'li bilan olib tashlash uchun) bildiradi. Ildiz so'zlar esa asosiy ma'noni tashkil etib, ko'pincha tana qismalari, fiziologik jarayonlar yoki patologik holatlarni nomlaydi. Masalan, "Aden" bez, "Osteon" suyak, "Haima" qon va "Kardia" yurakni anglatuvchi yunon ildiz so'zlaridir. Lotin tilida esa "rubes" (qizil) yoki "magnis" (katta) kabi tavsiflovchi sifatlar ilmiy nomenklaturada tez-tez ishlatiladi. Yunon prefikslari orasida 'a-, an-' yetishmovchilikni, 'hyper-' ortiqchalikni, 'hypo-' yetishmovchilikni, 'dia-' orqali, 'anti-' qarshilikni ifodalaydi. "-ia" va "-iasis" kabi yunon suffikslari patologik holatlar yoki shartlarni bildiradi, "-ikos/-ic" sifat yasovchi qo'shimcha bo'lsa, "-ismos/-ism" turli holatlarni ifodalaydi.

Zamonaviy tibbiy terminologiya qadimiy so'zlar va yaqinda paydo bo'lgan atamalarni birlashtiradi. Uning katta qismi yunon tiliga asoslangan bo'lib, bugungi

tibbiy ingliz tilining 75 foizi Hippokrat (miloddan avvalgi 460-yilda tug'ilgan) va Aleksandriya maktabiga borib taqaladi. "Artrit" va "nefrit" kabi atamalar bunga misol bo'la oladi. Qadimgi yunon anatomik atamalari ko'pincha tanish narsalarga o'xshashlikdan kelib chiqqan. Miloddan avvalgi 2-asrda yunon atamalari Rim tibbiyotiga ta'sir ko'rsatgan, lotincha ilmiy atamalarning kamida yarmi yunon tilidan o'zlashtirilib, lotinlashtirilgan (masalan, "perikardion" "pericardium" ga aylangan); kamdan-kam asl lotincha atamalar saqlanib qolgan. Yaqin vaqtda, asosan yunon ildizlaridan ko'plab "neoklassik" atamalar paydo bo'lgan, ular eski atamalar bilan farqlarni xiralashtirgan. Keyingi murakkablik organlar uchun lotincha otlarni (masalan, "ren" - buyrak) ishlatishdan, ammo ularning patologiyalari uchun yunoncha atamalarni (masalan, "nefrit") qo'llashdan kelib chiqadi. Yunon tilining keng prefikslari va suffikslari uni yangi atamalar yaratish uchun afzalroq qiladi, bu atamalar zamonaviy tibbiy lug'atlarning chorak qismini to'ldirishi aytiladi. "Qorong'u davr"dan keyin terminologiya arab tilidan qayta tarjima qilish orqali jonlanib, "alkogol" kabi ba'zi arabcha so'zlarni kiritgan va Uyg'onish davrida rivojlanishda davom etgan.

Ingliz tili zamonaviy tibbiyot fanining lingua franca'siga aylangan bo'lsa-da, yunon va lotin tillari 2000 yildan ortiq vaqt davomida tibbiy va ilmiy yozuvlarga chuqur ta'sir ko'rsatgan. Qadimgi yunon shifokorlari, ayniqsa, diagnostikada juda muvaffaqiyatli bo'lishgan, "diabetes mellitus" kabi kasalliklarni tasniflash uchun asosiy terminologiyani yaratishgan. Rimliklar keyinchalik Selsusning "De Medicina" asarida bo'lgani kabi, yunon tibbiy bilimlarini lotincha tarjimalar orqali saqlab qolishgan va tarqatishgan. Ibn Sino kabi arab shifokorlari "Tibbiyot qonuni" kabi asarlari bilan bu bilimlarni yanada boyitganlar va 17-asrgacha Yevropa tibbiyot maktablariga ta'sir ko'rsatganlar. Bugungi kunda yunon atamalari asosan klinik terminologiyada, murakkab so'zlar hosil qilishga yaroqliligi tufayli, lotin tili esa anatomik atamalarda ustunlik qiladi. Ularning qadimgi ildizlariga qaramay, keng qo'llaniladigan tibbiy terminologiyaning deyarli yarmi yuz yildan kamroq vaqt oldin

paydo bo'lgan va ingliz tilida ko'pincha "dubletlar" – turli tarixiy o'zlashtirmalardan kelib chiqqan sinonim juftliklar uchraydi.

Ushbu tadqiqot lotin tilida kasallik nomlarining shakllanishini o'rganishga qaratilgan bo'lib, sifatli va tavsifiy-tahliliy metodologiyani qo'llaydi. Tadqiqotning asosiy yondashuvi mavjud ilmiy adabiyotlarni keng qamrovli ko'rib chiqish va sintez qilishdan iborat. Berilgan manbalar, ya'ni ilmiy maqolalar va tarixiy tahlillar asosida, lotin va yunon tillarining tibbiy terminologiyadagi rolini, kasallik nomlarining etimologik ildizlarini, morfologik tuzilishini va ularning tarixiy evolyutsiyasini o'rganishga e'tibor qaratildi. Metodologiya qadimgi tibbiy amaliyotlardan zamonaviy standartizatsiyagacha bo'lgan davrni qamrab olib, konseptual va tahliliy yondashuvni o'z ichiga oladi. Bu esa lotin tilining tibbiyot sohasidagi doimiy ahamiyatini tushunishga imkon beradi.

Xulosa

Lotin tili tibbiyot sohasida kasallik nomlarining shakllanishida beqiyos va fundamental ahamiyatga ega bo'lgan til bo'lib qolmoqda. Uning yunon tili bilan uyg'unlashuvi natijasida, tibbiy terminologiya aniqlik, ixchamlik va universal tushunarlilik darajasiga erishgan. Qadimgi yunon shifokorlarining diagnostika va patologiya sohasidagi yutuqlari, Rimliklarning bilimlarni lotin tiliga tarjima qilish orqali saqlab qolishlari, shuningdek, keyingi asrlarda arab va Yevropa olimlarining hissalarini tibbiyotning ilmiy tilini mustahkamladi.

Lotin va yunon prefikslari, suffikslari va ildiz so'zlarining tizimli qo'llanilishi kasallik nomlarining morfologik tuzilishini belgilab, murakkab tibbiy tushunchalarni sodda va standartlashtirilgan shaklda ifodalash imkonini beradi. "Malariya" dan "tuberculosis" gacha bo'lgan kasallik nomlarining etimologik tahlili ularning madaniy, tarixiy va ilmiy kontekstini ochib beradi.

Zamonaviy davrda ingliz tili xalqaro tibbiyotning asosiy muloqot tiliga aylangan bo'lsa-da, yunon va lotin tillaridan kelib chiqqan terminologiya o'z

dolzarbligini yo'qotmadi. Aksincha, bu qadimiy tillar tibbiyot tilining ustuni bo'lib xizmat qiladi, yangi kasalliklar va davolash usullari uchun nomlar yaratishda ham asos bo'ladi. Lotin tilining tibbiyotdagi doimiy ahamiyati uning tarixiy merosi, ilmiy aniqligi va butun dunyo bo'ylab mutaxassislar uchun umumiy tilni ta'minlash qobiliyati bilan izohlanadi. Kelajakda ham lotin tilini o'rganish tibbiyot xodimlari uchun faqatgina tarixiy bilimlarni egallash emas, balki tibbiy bilimlarning chuqur ildizlarini tushunish va yangi ilmiy kashfiyotlarni nomlashda fundamental vosita bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Гайворонский И.В., Ничипорук Г.И. Латинский язык и основы медицинской терминологии. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2018. – 480 с.
2. Чернявский М.Н. Латинский язык и медицинская терминология. – М.: Медицина, 2016. – 352 с.
3. Самусев Р.П. Анатомическая терминология на латинском языке. – М.: Медицина, 2015. – 400 с.
4. Киселев А.П. Основы медицинской терминологии. – СПб.: СпецЛит, 2017. – 256 с.
5. Дьяченко В.Г. Латинский язык для медицинских вузов. – Ростов н/Д: Феникс, 2019. – 320 с.
6. Stedman T.L. Stedman's Medical Dictionary. – Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2020. – 2098 p.
7. World Health Organization/ International Classification of Diseases (ICD-11). – Geneva: WHO, 2022.

8. Federative International Programme for Anatomical Terminology. Terminologia Anatomica. – 2nd ed. – 2019.
9. Bennett J., Brown C. Clinical Pharmacology. – 12th ed. – London: Elsevier, 2019. – 784 p.
10. Карпова Н.А. Латинский язык в фармации. – М.: Академия, 2018. – 288 с.
11. Плетнева Т.В., Попков В.А. Фармацевтическая химия. – М.: Академия, 2004. – 384 с.
12. Ахмедов А.Қ. Тиббий ва фармацевтик терминология асослари. – Тошкент, 2020. – 220 б.
13. Юлдашев Ш.Ж. Латин тили ва тиббий терминология. – Тошкент: Ўқитувчи, 2019. – 256 б.